

УДК 371.1: 373.3

В. В. МОЛОДИЧЕНКО

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ

Розглядаються актуальні питання підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування ціннісних орієнтацій молодших школярів в контексті модернізації освіти. Визначено психолого-педагогічні умови ефективного здійснення цього процесу, що впливають на формування та розвиток виокремлених компонентів структури готовності майбутніх учителів початкової школи до формування ціннісних орієнтацій молодших школярів.

Ключові слова: учитель початкових класів, ціннісні орієнтації, професійно-моральна культура, активні методи навчання.

В. В. МОЛОДИЧЕНКО

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ФОРМИРОВАНИЮ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ УЧЕНИКОВ

Рассматриваются актуальные вопросы подготовки будущего учителя начальных классов к формированию ценностных ориентаций младших школьников в контексте модернизации отечественного образования. Определены психолого-педагогические условия эффективного осуществления этого процесса, которые влияют на формирование и развитие выделенных компонентов структуры готовности будущих учителей начальных классов к формированию ценностных ориентаций младших школьников.

Ключевые слова: учитель начальных классов, ценностные ориентации, профессионально-моральная культура, активные методы обучения

V. V. MOLODYCHENKO

FUTURE TEACHER OF JUNIOR STUDENTS PREPARATION FOR THE FORMATION OF STUDENTS' VALUABLE WORLD VISION

The vital questions of the future teacher of junior students preparation for the formation of students' valuable world vision in the context of modernization of education are studied. The psychological and pedagogical conditions of the effective way of this process realization have the influence on the formation and development of separate structural components of the readiness of the future teacher of junior students preparation for the formation of students' valuable world vision are investigated.

Key words: the teacher of junior students, valuable world vision, professional and moral culture, active methods of education.

За сучасних умов потужними чинниками конструювання нових життєвих стилів, соціальних позицій на груповому та індивідуальному рівнях стають такі об'єктивні фактори, як молодість і високий рівень освіти. Серед суб'єктивних чинників цього процесу чи не найважливішими є цінності та ціннісні орієнтації певної соціальної групи або особистості. Тому молодь, насамперед студентська, привертає сьогодні пильну увагу науковців. Їхні дослідження свідчать про значну динаміку ціннісних орієнтацій студентства, а реальна соціальна практика, зокрема події останніх років вітчизняної історії, – про актуалізацію позицій суб'єкта суспільних перетворень.

В зв'язку з цим звертання до аналізу змісту і спрямованості змін у ціннісному дискурсі студентської молоді та їх впливу на становлення її соціальної суб'єктності в умовах соціокультурної трансформації є актуальною суспільною та науковою проблемою. Людина не може жити одним негативом. Вона прагне до ідеалу, несе його у своїй власній душі і прагне передати дітям. Батьки і батьківський дім, мала і велика батьківщина, добро і справедливість, порядність і співчуття, милосердя тощо мають всезагальний характер саме тому, що кожна

людина зацікавлена в тому, щоб ставлення людей до неї здійснювалось з цих позицій. Кожен бачить себе кращим. І хоча не кожному вдається йти сходами позитиву, люди тягнуться до ідеалу, вірять в нього і надіються на його здійснення.

Виховання позитивних, апробованих практикою людських цінностей здійснюється під впливом середовища, загальний контекст якого визначає високу частку пріоритетів, які формуються. Важлива роль у цьому процесі належить культурі, літературі і мистецтву. Однак найбільш ефективним засобом ціннісної соціалізації особистості є освіта. І це не випадково. Освіта охоплює людину з ранніх стадій до дорослого юнацького віку. Вона впливає на особистість постійно і цілеспрямовано, здійснюється під керівництвом вчителя, котрий завжди може дати відповідні роз'яснення, застерегти від неадекватного вибору. Освіта вибудовується на міцному фундаменті науки, де домінує істина, перевірена соціальним досвідом і практикою.

Роль вищої освіти у формуванні ціннісних орієнтацій особистості важко переоцінити. Однак реалізується цей процес нині далеко не однозначно. Введення освітніх інновацій в школах за останній період (12-бальна шкала оцінювання, незалежне тестування, зняття пільг з відмінників освіти і переможців шкільних олімпіад тощо) нівелює певні функції, поза реалізацією яких освіта перетворюється в просте «натаскування» на той чи інший предмет для складання тестів, необхідних для вступу у вуз.

Деякі складові загальної мети шкільництва – формування наукової картини світу, вміння самостійно здобувати нові знання, становлення наукового світогляду, дискурс щодо наукового (раціонального) й ненаукового (повсякденного) знання, формування первинних навичок до творчості, а головне – системи національних та загальнолюдських цінностей – виявляються нереалізованими такою мірою, яка потрібна суспільству й особистості. Школа поступово перестає виконувати свою споконвічну місію – навчання і виховання особистості. А якщо зважити й на те, що нинішнє кризове українське суспільство не сприяє однозначно-позитивній соціалізації особистості, проблема формування цінностей засобами освіти постає як соціальна, невідкладна, а у разі невиконання – загрозливою.

У сучасній педагогічній літературі зазначається, що сутнісні сили людини формуються та розвиваються шляхом об'єктивної детермінації з боку суспільства і якщо природний історичний процес зумовлюється об'єктивними законами суспільного розвитку, то діяльність суб'єкта, реалізація ним своїх сутнісних ознак детермінується життєвими сенсами, цінностями, котрі орієнтують молоду людину на її певне ставлення до світу, культури, мистецтва.

Формування ціннісних орієнтацій школярів є важливим чинником їхнього духовного розвитку. В зв'язку з цим провідного значення у формуванні духовно-моральних цінностей набуває світогляд особистості, на основі якого формується система ціннісних орієнтацій. Гуманістична мораль, національна свідомість і самовідданість особистості зумовлюють усвідомлення найпріоритетніших цінностей життя, якими є Батьківщина, народ, культура. Фундаментальні духовні цінності людства – гуманізм, свобода, справедливість, національне примирення, збереження природи – в сучасній школі мають стати домінантою виховного процесу. Найвищою цінністю в сучасних умовах суспільство визнає освіченість, вихованість, культуру [2, с. 10].

Проблема ціннісних орієнтацій особистості відображена у філософській, соціально-психологічній, педагогічній і мистецтвознавчій літературі. Так, у філософських дослідженнях розкрито найважливіші характеристики цінностей: об'єктивність (Л. Столович), відносність (Н. Чавчавадзе), ієрархічність (М. Каган). Як визначається в роботах науковців, цінності суспільства складають зміст ціннісних орієнтацій особистості. У дослідженнях психологів Л. Божович, О. Леонтьєва, В. Мясишева, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе розглянуто психологічні механізми формування ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації особистості мають визначену цілісність і виконують регулюючу, інтегруючу та світоглядну функції. В зв'язку з обґрунтуванням системного підходу до вивчення ціннісних орієнтацій, який відображено у дослідженнях В. Алексєєвої, Б. Додонова, О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Ядова, та інших вчених, визначена стійка структура, визначені компоненти ціннісних орієнтацій: когнітивний і емоційний, поведінковий, що надало можливість розвивати у виховній практиці такі якості особистості, як духовна активність, вірність національній ідеї, гуманність, правдивість, щирість, гідність, самоповага, емпатія, емоційність.

В умовах особистісно орієнтованого підходу до виховання, мета якого спрямовується на формування і розвиток в дитини особистісних цінностей (Ш. Амонашвілі, І. Бех, І. Зязюн,

С. Карпенчук, Г. Сагач, Ю. Орлов, К. Чорна, К. Роджерс О. Сухомлинська та ін.) процеси формування ціннісних орієнтацій набувають стрижневого значення. Вони зумовлені гуманістичною педагогікою з визначенням унікальності особистості в її духовному зростанні.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування ціннісних орієнтацій молодших школярів відбувається динамічно, а готовність є результатом цієї підготовки. З огляду на це готовність майбутніх учителів початкової школи до формування ціннісних орієнтацій молодших школярів ми розглядаємо як інтегровану професійну якість особистості фахівця, що містить мотиви, знання, вміння, навички, настанови та морально-ціннісні орієнтації, які дозволяють продуктивно здійснювати формування цінностей у молодших школярів.

У структурі загальної готовності майбутніх учителів початкової школи до формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів нами виокремлено мотиваційний, емоційно-вольовий, комунікативно-організаційний, когнітивний та контрольний оцінний компоненти. Зауважимо, що названі компоненти взаємопов'язані та взаємозумовлені. В цьому зв'язку процес підготовки майбутніх учителів під час навчання у вузі повинен відбуватися комплексно, з урахуванням зазначених компонентів готовності.

Для здійснення цього процесу необхідне впровадження відповідних педагогічних умов. Так, однією з таких умов визначено забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до формування ціннісних орієнтацій молодших школярів. Мотив спонукає людину ставити і досягати різні цілі, виконувати відповідні дії, дає змогу відповідати на запитання: чому ми виконуємо ті чи інші дії та здійснюємо ті чи інші вчинки (Н. Тализіна). Ціннісні настанови особистості майбутнього вчителя є своєрідним утворювальним початком моральності, адже від їх становлення і розвитку залежить його світоглядна позиція, багатогранне ставлення до свого професійного обов'язку. Проте проблема ціннісної настанови не може вирішуватися без внутрішнього сприйняття й осмислення студентами її значущості, впливу на подальше життя молодшого школяра.

Врахування специфіки мотивації студентів дозволяє коригувати навчальний процес з метою надання йому особистісного змісту. Мотив, його спрямованість і характер зумовлюються різноманітними потребами майбутніх учителів. Внутрішня позитивна мотивація зіставляється з обставинами відповідно до пізнавальних інтересів і потреб, професійних настанов і моральних орієнтацій і перетворюється в особистісно значущу. Без цього, вважаємо, вчителі початкових класів не зможуть формувати відповідні цінності в своїх учнів.

Наступна педагогічна умова – сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкових класів. Під цією культурою розуміємо сукупність професійних і моральних знань, умінь і настанов педагога, яку він виявляє у своїй професійній діяльності, спрямовану на формування й розвиток ціннісних орієнтацій учнів, сприяє встановленню позитивних взаємовідносин у колективі учнів і колег.

Формування і розвиток професійно-моральної культури особистості майбутнього вчителя початкових класів під час навчання у вузі насамперед передбачає їхній ціннісний розвиток, тобто оволодіння студентами загальнолюдськими нормами поведінки, формування внутрішньої системи цінностей, здатності здійснювати моральний вибір, вимірювати ціннісними критеріями власні вчинки і поведінку в професійній діяльності з формування ціннісних орієнтацій молодших школярів під час проведення занять.

На нашу думку, в процесі навчання у педагогічному вузі майбутні вчителі повинні опанувати загальнолюдські норми моралі, сформувати внутрішню систему регуляторів поведінки як особисті (совість, честь, власне достоїнство тощо), так і професійні (відповідальність, тактовність, повага до дитини, почуття обов'язку й ін.), що є основою професійно-моральної культури особистості педагога.

Наступною педагогічною умовою ефективної підготовки майбутніх учителів є використання активних методів навчання, які дозволяють задіяти кожного студента, всіх учасників у таких ситуаціях, що виховують динамізм, зміну педагогічних дій та їх нестабільність. Нестабільність же вимагає від особистості постійного вибору, потреби в самотворенні, самобудуванні, зміні самої себе. Застосування активних методів навчання розвиває вміння у студентів системно аналізувати навчально-виховний процес, вирішувати професійні ситуації або ціннісні дилеми. Побудований так навчально-виховний процес у вузі вимагає від студентів застосування більш широкого кола знань порівняно з відповіддю на

конкретні запитання, предметної уяви щодо змісту й характеру тих навчально-виховних завдань, які вирішуватимуться майбутніми вчителями початкових класів.

Зазначені педагогічні умови є взаємозумовленими і взаємозалежними, цілісно впливають на формування та розвиток виокремлених компонентів структури готовності майбутніх учителів початкової школи до формування ціннісних орієнтацій молодших школярів.

Як система підготовки людини до життя за своїм змістом освіта має утримувати в собі весь спектр цінностей, за якими живе суспільство, здійснюється життєдіяльність людини.

До цінностей українського народу, які відображені в його ментальних структурах, відносять: любов до рідної землі, поклоніння природі, віру в божественне начало, поклоніння жінці-матері тощо. Крім того, українець з прадавніх часів покладається на долю. Долю розуміють як вільний плін власного життя, беззастережно вірячи в те, що в кожного своя доля. Щаслива доля може бути тільки в єдності з правдою і волею, а сутність її виявляється в самоствердженні особистості в улюбленій роботі, результати якої належать насамперед родині (родина – одна з найвищих цінностей), а потім уже суспільству.

Трансформація вітчизняної освіти в контексті реалізації європейського вибору передбачає впровадження інновацій у вищі і загальноосвітні навчальні заклади. Філософсько-методологічною основою інноваційного підходу в освіті стає гуманістична тенденція розвитку людини, що ґрунтується на принципах вільного індивідуального творчого розвитку особистості, з урахуванням індивідуальних можливостей.

Інновації освіти мають забезпечити умови для випереджального зростання потреб людини протягом усього її життя. Інноваційна освіта стосується не лише розробки і впровадження нововведень – нового змісту, нових педагогічних технологій, а й процесу всебічного реформування освіти, якісних змін у способі діяльності особи, стилі її життя. Інноваційна система за основну мету приймає засвоєння способів діяльності людини в незнайомій ситуації, надання досвіду творчої самостійної діяльності та створення умов для зростання і розширення особистого досвіду.

Загалом тісний взаємозв'язок цінностей і процесу формування ціннісних орієнтацій з освітніми практиками є однією з найважливіших характеристик загальнолюдської культури. Можна навіть говорити про взаємозумовленість освіти і цінностей, передусім духовних, і те, що в макросоціальному плані їх взаємозв'язок і реальна взаємодія є вирішальним фактором повноцінного самовідтворення соціуму. Освіта – це найважливіший інституційний канал відтворення духовних цінностей, тому явні та приховані цільові установки освітньої системи визначають ступінь розповсюдження духовних цінностей у соціумі і цим впливають на його ціннісну інтегрованість і культурну гомогенність. Тому взаємозв'язок цінностей сучасного суспільства з освітою як специфічною сферою культурної життєдіяльності неминучий і водночас є необхідною передумовою для розгортання духовності суспільства. Без останньої неможливим уявляється відповідність освіти викликам сучасної глобалізаційної епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. А. Естетична регуляція ціннісної свідомості / І. А. Зязюн // Вища освіта України. – 2005. – № 3. – С. 5–12.
2. Кіпень В. Українське студентство: на що орієнтуємося і що цінуємо? / В. Кіпень // Управління освітою. – 2001. – № 22. – С. 10–11
3. Пахомов Ю. Н. Система ценностей современных центров опережающего развития и необходимость коррекции евроинтеграционных ожиданий Украины / Ю. Н. Пахомов // Цивилизационная структура современного мира. В 3-х т. Т. 3: Цивилизации Востока в условиях глобализации. Кн. 2. – К.: Наукова думка, 2008. – 806 с.
4. Руденко В. А. Образование и духовность в современном российском обществе: факторы и вектор диспозиции в процессе системных реформ: автореф. дисс. ... д-ра соц. наук: 22.00.06 / В. А. Руденко. – Ростов-на-Дону, 2007. – 47 с.
5. Сорокина Н. Д. Перемены в образовании и динамика жизненных стратегий студента / Н. Д. Сорокина // Социс. – 2003. – № 10. – С. 55–60.